Magyarország a XX. században. Szerk.: Balogh Sándor

Végre a bűvös szó, „XX. század" egy rangos történeti könyv címlapján. Állandóan a „XX. századról", „korunkról", „napjainkról" stb. beszélünk, történelmünk mégis egymástól független „darabokban" él a köztudatban. E szerint a séma szerint az 1918 előtti idők a hazafiak és a „császárpártiak", 1918—1919 a honvédő forradalmárok és a nacionalista ellenforradalmárok, 1919—1945 a munkásmozgalom és az „uralkodó osztályok", 1945—1948 a „reakció" és a baloldali pártok, 1948—1956 a dogmatikusok és a revizionisták küzdelmének jegyében telik el, az 1956 utáni időszak pedig „a jelen", amit nem „történetileg", hanem „politikailag" lehet bemutatni.

Mintha nem ugyanazok az egyének, családok, érdekcsoportok sodródnának ide-oda a történelmi viharban, rendeződnének új és új politikai-társadalmi kombinációk szerint.

A kötet egyik legfontosabb érdeme, hogy ezeket az áttranszformálódásokat pregnánsan mutatja be.

A közjogi ellentétektől hangos dualizmus bemutatásakor *Gergely Jenő* nagyszerűen érzékelteti, hogy a századfordulótól kezdve már megjelennek a korszerű módon, gazdasági, társadalmi és ideológiai érdekek mentén megszerveződő pártok: a keresztény, a szociáldemokrata a polgári stb.

És az ellenforradalmi rendszer figurái sem a semmiből bukkannak majd fel: szerepükkel, tevékenységükkel differenciáltan foglalkozik az 1918-as forradalom bemutatásakor.

A Magyar Tanácsköztársaságról köztudatunkban többé-kevésbé három független állítás lebeg: fényes belpolitika, dicsőséges honvédelem, hibás agrárpolitika...

A könyv végre a politika teljességét elemzi kritikailag, olyan — napjaink számára különösen fontos — fogalmakat is előtérbe állítva, mint a gazdaságirányítás, az érdekeltség, a bürokratizmus...

*Romsics Ignác*nak, a „3. évtized" monográfusának nem kevesebb közhellyel kellett szembenéznie. Talán a legfontosabb *Nagyatádi* és a földreform szerepének tisztázása — e körül van talán köztudatunkban a legtöbb zavar.

A terjedelmi korlátok sehol nem jelentenek vulgarizálást. Figyeljük csak meg a következő megjegyzést: „Az 1920—1922-es nemzetgyűlés nem annyira a régi nagybirtokos-nagypolgári uralkodó osztályszövetség célkitűzéseinek, hanem inkább a birtokos parasztság és a keresztény városi középrétegek kétarcú, a régi konzervatív-liberális rendszerrel, de a forradalmi munkásmozgalommal is szemben álló, egyszerre reformista, társadalmi mobilitást és fejlődést akaró, ám ugyanakkor nacionalista, antiszemita törekvéseinek hordozója lett."

A bethleni konszolidáció bemutatásából különösen a Bethlen—Peyer-paktumhoz kötődő tévhitek oszlatását, az MKP és az MSZMP szerepének érzékeltetését emeljük ki.

„A kultúrpolitika és a szellemi élet" című fejezetet meglepően rövidnek éreztük, és a harmincas évek szellemi élete egyáltalán nem kapott külön fejezetet.

Pritz Pál foglalta össze az 1931 és 1945 közötti időszakot. Érdeme kettős. Egyrészt ez az első színvonalas népszerűsítő összefoglalás a harmincas évekről. Kellő differenciáltsággal elemzi *Gömbös* nagybirtokellenes és totalitárius céljait, rámutat a hatalom belső érdekellentéteire és ellentmondásaira, nem kerüli meg az úgynevezett kínos kérdéseket, az Új Nemzeti Frontot sem. Másrészt döntő szemléletformáló hatása van, hogy a nemzetközi helyzet alakulását és a belpolitikai mozgásokat együtt taglalja, nagyszerűen mutat rá a mozgásterekre és a kényszerpályákra. Bizonyítja azt is, hogy idevágó közhelyeink a harmincas évek fokozódó németbarátságáról és az azzal összefüggő belpolitikai lépésekről mennyire nem igazak, hogy a külpolitika állandóan és folyamatosan alternatívák között mozog, a belpolitikai mozgás pedig rövid távon ellenkezője is lehet, mint ami a külpolitikaival adekvát lenne.

Különösen ki kell emelni a fejezetnek a mai magyar közvélemény egyik kedvenc témájával, a Teleki-kérdéssel kapcsolatos ragyogó oldalait.

A koalíciós korszak eseményeit *Balogh Sándor* foglalta össze rendkívül részletesen. Hónapról hónapra, problémáról problémára haladva fejti ki a koalíció

belső ellentmondásait, a demokrácia nehéz iskolájának élő példáját.

Közvéleményünkre, köztudatunkra azonban az a fejezet lesz a legnagyobb hatással, mely következetesen, megalkuvás nélkül tekinti végig az 1949 és 1953 közötti időszak politikai eseményeit. Ebben az esetben rendkívül jót tett, hogy külön fejezetben értékeli a gazdasági életet, mert a korábbi összefoglalásokban a politikai mozgások, perek, az állampolgári szuverenitást sértő rendeletek eltűntek az olvasók nagy része számára kevéssé észlelhető és ezért „átugrott" statisztikai adatok tömegében.

„A pártpropaganda — és a történeti irodalom is — 1951-re, az MDP II. kongresszusának idejére teszi általában a személyi kultusz eluralkodását Magyarországon... De nem tisztázza konkrétabban e folyamat tényleges tartalmát, és a hangsúlyt inkább a másodlagos, járulékos jegyekre helyezi, holott a személyi kultusz ilyen jelenléte már tulajdonképpen kizárja a demokrácia érvényesülését a társadalmi érdekeknek és szükségleteknek megfelelően, sőt azt is, hogy az állam törvényhozó és végrehajtó szervei betölthessék rendeltetésszerű feladatukat, hivatásukat. A népi hatalmat tehát már személyi hatalom árnyékolja be, és a demokratikus kormányzást tekintélyuralmi eszközök és módszerek váltják fel." (347. o.)

Talán a fenti idézet is jelzi, a könyv szerzői az óvatos „egyrészt-másrészt" szemlélet, a „mérlegelvűség" helyett a valódi történelem dialektikus fejlődésére kíváncsiak, és olvasóikat a valóságismeret igényére nevelik.

Az 1953 és 1962 közötti évtizedet *Izsák Lajos* foglalta össze.

Írásaiból különösen az 1953 júniusát követő hónapok objektív elemzését, illetve az 1956 nyara és októbere közötti időszak minden korábbinál alaposabb — és történetibb, „szociálpszichológiaibb" — feldolgozását emelnénk ki.

„Az 1956. októberi válság" kronológiájának tárgyszerű leírását a decemberi határozat sorai követik. Ezután a konszolidáció hiteles elemzése következik.

Jakab Sándor vállalkozott arra a nehéz feladatra, hogy a hatvanas, hetvenes évek történetét bemutassa. Igen sok, de jól válogatott adatot találunk társadalmunkról, gazdaságunkról, életszínvonalunkról, művelődés- és egészségügyünkről. Ugyanakkor sajnálattal kell megállapítanunk, hogy épp a korábbi fejezetekben oly jellemző, kérlelhetetlenül valóságfeltáró, oknyomozó, érdekviszonyt tisztázó *politikatörténeti* elemzés szakad meg.

Lehet, hogy kevés a hozzáférhető forrás — bár például „Az MSZMP határozatai és dokumentumai" című sorozat Kelet-Európában egyedülállóan gazdag lehetőséget nyújtana az elemzésre. De annak ténye, hogy az 1962 és 1980 közötti időszak nem egy „monolit politikai tömb", hanem izgalmas fordulatok jellemzik, még a publicisztikából is kideríthető, s ennek feltárása meg is kezdődött, elsősorban a Medvetánc és a Valóság, valamint néhány szakfolyóirat hasábjain. (Pl. a Pedagógiai Szemle 1985. 4. száma az elmúlt 40 év közoktatásügyéről!)

Több oka is van, hogy a Pedagógiai Szemle hasábjain üdvözölnünk kell a kötet megjelenését.

Elsősorban arról van szó, hogy a pedagógus — úgy is mint értelmiségi, úgy is mint környezetének egyik legkompotensebb információforrása — a történelmi publicisztika, a múltba és a jelenbe néző valóságfeltáró irodalom egyik igazi „nagyfogyasztója".

Másrészt a pedagógus, akár mint osztályfőnök, akár mint magyar-, művészettörténet-, filozófiaoktató, egyre kevésbé nélkülözheti a történetiség elvét, hogy korunk zavaros és eklektikus eszmeáramlatai között szilárd fogódzót találjon.

Harmadrészt — szerény véleményünk szerint — a természettudományos oktatás is csak úgy maradhat a valóságfeltárás része, ha az emberi környezet komplexitását elemzi. Magyarán, szakít azzal az illúzióval, hogy a biológiai, kémiai, természetföldrajzi jelenségek — nem a laboratóriumban, hanem a való világban — ugyanúgy zajlanak a XX. században, mint korábban. Tudomásul kell vennünk, hogy az embert körülvevő világ valamennyi folyamatára hat a történetileg meghatározott emberi társadalom valamennyi életjelensége.

Negyedrészt, csak zárójelben merjük megjegyezni, hogy talán a történelem szakosok sem kivétel nélkül vállalkoznak arra, hogy a tízkötetes akadémiai szintézis 1890 és 1945 közötti köteteinek háromezer oldalát alaposan áttanulmányozzák, vagy hogy az 1945 utáni kötet megjelenéséig a szétszórt szakirodalomból folyamatosan korszerűsítsék ismereteiket.

A szerkesztő, Balogh Sándor nagy érdeme, hogy a kötet egységes szerkezetben, töretlen színvonalon tárgyalja a hat-nyolc évtized történeti folyamatait. Szerzői nemcsak a korszak kiváló szakértői, hanem a tudomány népszerűsítésében, az egyetemi oktatásban gyakorlott „tanáregyéniségek".

Úgy tűnik, kivédhetetlen, hogy az ilyen típusú történeti összefoglalásokban a társadalmi és művelődési viszonyok egy-egy hátravetett fejezetet kapjanak csak, a „futottak még" kategóriájába kerüljenek. Pedig a XX. századot az teszi vi-

szonylag egységes történeti egésszé, hogy a századforduló óta van valami, amit modern társadalomnak, életmódnak, munkakultúrának, művelődésnek nevezünk.

Kritikánk félig javaslat is: itt az ideje, hogy hasonló terjedelemben, hasonló színvonalú társadalom, művelődés- és neveléstörténészek, szociológusok, szociálpszichológusok stb. bevonásával végre megszülessen egy talán ugyanilyen izgalmas és legalább ekkora jelentőségű kötet: „A magyar társadalom a huszadik században."

(Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1985. 535 old.)

Nagy Péter Tibor

Daróczy Sándor: Tizenévesek értékeiről, magatartásáról

A jelentős szerzői teljesítményt tükröző, kézikönyv jellegű munka hézagpótló a tizenévesek életvitelével, gondolkodásmódjával, értékviszonyaival foglalkozó szakmai művek sorában.

A szerző a fiatalokban és a fiatalokról egyre sűrűbben felvetődött kérdésekre a tudományos és a tapasztalati tények ötvözetével törekszik válaszolni. Hogyan éljenek értelmesen önmaguk, szűkebb és tágabb környezetük, a társadalom hasznára, javára? Miként vegyék át, sajátítsák el az értékekben sűrűsödő társadalmi tapasztalatokat, közülük melyekkel azonosuljanak értelmileg, érzelmileg és akaratcselekvés szempontjából? Melyek változtatását vagy cseréjét sürgessük mi felnőttek gyorsan változó világunk közepette? Mely értékek, normák méltóak arra, hogy orientálják, vezéreljék életüket, formálják felfogásukat, cselekvésre késztessék őket?

Megannyi kérdés, melyek megválaszolására a társadalom, a kisebb-nagyobb közösségek, de az egyének is — életük, tevékenységeik során — a lehető legjobb választ keresik. *Daróczy Sándor* a nevelés- és az oktatásügy megújításának, korszerűsítésének időszakában szükségesnek látja e kérdéseket a pedagógiával társ- és rokontudományok nézőpontjából is áttekinteni, vizsgálni. Természetesen csak arra vállalkozhat, hogy e tudományok (fejlődéslélektan, szociálpszichológia, szociológia, etika) vonatkozó eredményeit kizárólag a pedagógiai szituációk, a nevelési helyzetek leírása, megítélése, elemzése aspektusából alkalmazza. Ilyen nézőpontból vizsgálja — kiterjedt szakirodalomra támaszkodóan — a középiskolás korúak értéktudatosságát, az azt alakító hatásmechanizmus főbb összetevőit és a fiataloknak ezzel adekvát tevékenységét, magatartásformáit. A tízenévesek szocializációját tehát elsősorban az értékkövetés és -átvétel, valamint a magatartásjellemzők oldaláról vizsgálja, s komplexen nyomon követi az érték- és normarendszer közösség- és személyiségfejlesztő hatását. Többéves kutatás, kísérletezés alapján azt vizsgálja, hogy a tanulók milyen ideálokkal, értékekkel, etikai normákkal rendelkeznek. Miféle tevékenységek, milyen rendszerben, milyen iskolai, családi, pedagógusi, mozgalmi irányítás, vezetés mellett eredményezik a kívánt közösségi és személyi magatartásokat, értéknyilvánításokat. Változó környezetünkben mutatja be a fiatalok életvitelével, életmódjával együtt alakuló, változó értékrendszer fontosabb elemeit, és ezzel szoros összefüggésben tekinti át a nevelési tényezők (iskola, család, ifjúsági mozgalom stb.) információs hatékonyságát, befolyásuk eredményességét is a fiatalok világnézeti, eszmei-politikai, erkölcsi tudatára, magatartására, pálya- és életcélválasztásuk alakulására. Bizonyítja, hogy *a fiatalok érték- és normarendszerét, magatartás- és cselekvésformáit — a társadalom és a környezet közvetlen, illetve közvetett hatásai révén — a gyakorlatból, a tapasztalatokból származó ítéletek, fogalmak, következtetések rendszere alakítja ki, amely azután befolyásolja, korrigálja mindennapi cselekvésüket, magatartásukat.*

A személyiség fejlődésének és fejlesztésének egymástól elválaszthatatlan oldalait hangsúlyozza: egyrészt a *művelődést* (a társadalmi norma- és értékrendszer elsajátítását), másrészt a *szocializációt* (tágabb értelemben a társadalmi viszonyrendszerbe való belenövést). Miután a művelődés legegyetemesebb értékei (pl. a világnézet, az erkölcs, a politikum, az esztétikum stb. határozzák meg a szocializációt irányító normákat, a tanulás, a munka és a minden oldalú személyiségfejlesztés céljait, ezért a *szocializációs folyamatot együtt vizsgálja az értékorientáció fejlődésével.* Számba veszi az értékorientációt befolyásoló tényezőket (pl. a történelmi kort, a társadalmi rendszert, a nemzeti, a nemi, az életkori hovatartozást, az egyéni alkatot és az életcél választást stb.), valamint összefoglalja a fiatalok értékválasztáson alapuló személyiségképének jellemzőit.